

Klasik Türk Edebiyatında Müşâare Örnekleri II: Zâtî'nin Müşâareleri Examples of Mutual Poems in Classical Turkish Literature II: Mutual Poems of Zâtî

DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRAH GÜLÜM*

Öz

Klasik Türk şiiri, gelişimini büyük oranda nazirelere borçludur. Tarihî ve edebî kaynaklara bakıldığında nazirecilik geleneğinin Divan şairleri için adeta bir okul işlevi gördüğünü anlıyoruz. Şairler, zemin şiiri geçme ve zemin şiirin şairine üstünlük kurma arzusu veya cevap verme gerekliliği, başka bir şaire meydan okuma isteği, sevdiği şairlere dostluk gösterme, sevmediği şairlere sataşma gibi muhtelif sebeplerle nazireler yazmış ve nazirecilik geleneğinin temellerini atmışlardır.

Nazire geleneğinin en önemli ancak en çok göz ardı edilmiş alt başlıklarından biri olan müşâare, kısaca “karşılıklı şiir söylemek veya okumak, şiirleşmek” olarak tanımlanabilir. Müşâareler, tıpkı âşık atışmalarında olduğu gibi bazen saygı duyulan, sevilen kişiler arasındaki dostluğu pekiştirmek ve bu dostluğu herkese ilan etmek için yapılabildiği gibi; gerçek anlamda mücadele içine giren şairler arasındaki çekememezlik, haset, düşmanlık ve hatta nefret gibi duyguların neticesinde de ortaya çıkabilmektedir.

Divan edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Zâtî, Beyazıt meydanında açtığı dükkânının özellikle genç şairler için bir buluşma noktası hâline gelmesi sebebiyle bir hoca kimliğine bürünmüş ve birçok şairi tedrisatından geçirmiştir. Bu düzenli iletişim kanalı sebebiyle de bazı genç şairlerle şiirler paylaşılmış, karşılıklı nazireler yazılmış ve müşâareleşilmiştir. Zâtî'nin “müşâareleştigi” şairler arasında Bâkî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Mesîhî, Andelîbî, Keşfî, Ferîdî, Revânî, Selîsî ve Kara Fazlî yer almaktadır. Zâtî'nin bu şairlerden bazıları ile dostane, bazıları ile hasmane, bazıları ile de latife yollu müşâareleştigi görülmektedir. Bu çalışmada, Zâtî'nin yukarıda bahsi geçen müşâareleri ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Anahtar sözcükler: Klasik Türk edebiyatı, müşâare, Zâtî, nazire, nazirecilik

* Dr. Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, emrahgulum@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0614-1002

Geliş/Arrival: 01.01.2026
Kabul/Accepted: 09.02.2026
Yayın/Published: 31.03.2026



This work is licensed under a CC
Attribution 4.0 International Licence.

© Söylem and Author(s)

Alıntılama/Cite as: Gülüm, Emrah (2026). “Klasik Türk Edebiyatında Müşâare Örnekleri II: Zâtî'nin Müşâareleri”. *Söylem* 11(1): 314-334

Doi: 10.29110/soylemdergi.1854958

Abstract

Classical Turkish Poetry owes its development largely to nazires. When we look at historical and literary sources, we understand that the nazire tradition served as a school for Divan poets. Poets wrote nazires and laid the foundations of the nazire tradition for various reasons such as the desire to surpass the ground poetry and superiority over the poet of the ground poetry, or the need to respond, the desire to challenge another poet, to show friendship to the poets they liked, to tease the poets they did not like.

Mutual poems, one of the most important but most neglected subheadings of the nazire tradition, can be briefly defined as “mutually singing or reading poetry”. While mutual poems, just like lovers' quarrels, can sometimes be held to reinforce the friendship between respected and loved people and to declare this friendship to everyone; Sometimes it can arise as a result of feelings such as envy, hostility and even hatred between poets who are literally engaged in struggle.

Zâtî, one of the important poets of Divan Literature, assumed the identity of a teacher and educated many poets because the shop he opened in Beyazıt Square became a meeting point especially for young poets. Due to this regular communication channel, poems were shared with some young poets, verses were written and mutual poems were held. Among the poets with whom Zâtî wrote mutual poems are Bâkî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Mesîhî, Andelîbî, Keşfî, Ferîdî, Revânî, Selîsî and Kara Fazlî. It is seen that Zâtî had friendly relations with some of these poets, hostile relations with some of them, and humorous conversations with some of them. In this study, Zati's above-mentioned mutual poems will be examined in detail.

Keywords: Classical Turkish literature, mutual poems, Zâtî, nazire, nazire tradition

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatında nazire, nazire geleneği, nazire kavramları ve müşâare ile ilgili ayrıntılı bilgiler bu makale serisinin “Klasik Türk Edebiyatında Müşâare Örnekleri I – Hayâlî Bey’in Müşâareleri” başlıklı bir önceki yazısında verilmiştir. Ancak hızlıca bir özet geçmek gerekirse en genel tanımıyla “bir şiiri model alarak onun benzerini veya ondan daha iyisini söyleme (ve çalışma) işi” (Kaplan, 2022, s. 36) olan nazireler hakkında genel olarak üç özellikten bahsedilmektedir: Örnek alınan şiirle, yani zemin veya model şiirle vezin birliği; zemin veya model şiirle kafiye ve varsa redif birliği; zemin veya model şiirle söyleyiş (eda), anlam ve hayal benzerliğidir (Köksal, 2006, s. 31).

Klasik Türk edebiyatında genel hatlarıyla usta şairlerin şiirlerini model alıp bunlarla aynı vezin, kafiye ve söyleyiş biçimi içinde benzer şiirler yazması ve şairin daha önceki metinlerin malzemelerini kullanarak yeni bir şey söylemesi olmak üzere iki çeşit nazireden bahsetmek mümkündür. İlk tür nazirelerde nazirecilik yeni şairlerin yetişmesinde adeta bir okul işlevi görmektedir (Banarlı, 2007, s. 377-378). İkinci tür nazirelerde ise şair, elindeki mevcut malzemeyle daha iyi ve daha güzel bir şey kurabilmeyi, bir nevi üstünlük sergilemeyi amaçlar (Kalpaklı, 2006, s. 134) ve bu yönüyle de bir taklit olmaktan çıkıp bir kreasyona dönüşür (Banarlı, 2007, s. 373).

Şairleri nazire yazmaya sevk eden sebepler arasında

- Zemin şiiri geçme arzusu
- Meydan okumalara cevap verme ihtiyacı

- Üstat şairleri izleme
- Bir dostluk nişanesi olarak nazireleşme
- Genç şairleri teşvik için nazire söyleme
- Nazirenin sağladığı imkândan, hazır kalıplardan faydalanma (Köksal, 2006, s. 97-109)

sayılabilir. Ancak şairleri nazire geleneği içerisine çeken sebepler sadece bunlarla sınırlı değildir. Hâfız-ı Acem'in Kadri Efendi'nin şiirine yazdığı nazire ile ilgili tezkirelerde yer alan "bu şiire nazire yazılması gereklidir" açıklaması da yukarıdaki sebepler dışında bir başka nazire yazma sebebini açığa çıkarmaktadır (Kılıç, 2018, s. 257) ki bu sebep de nazire yazımının "gerekliliği"dir. Ayrıca Sülûkî adlı şairin dönemdeki neredeyse her şairin şiirine nazireler yazarak kendine şairler arasında yer bulma çabasına girmesi, nazirenin bir diğer yazılış sebebini de "katılım isteği" olduğunu göstermektedir (Kılıç, 2018, s. 433-434). Bu örnekler arttırılabilir ancak yukarıda bahsedilen bütün nazire yazma sebeplerini inceleyecek olursak hepsinin ortak noktasının "kendini kanıtlayarak bir yer bulma" (Sakarya, 2024, s. 431) çabası olduğu görülecektir.

Nazire yazma sebepleri arasında yer alan "meydan okumalara cevap verme ihtiyacı" maddesi, nazireyi adeta bir yarışmaya, bir müsabakaya dönüştürmüş ve şairler arasında bir mücadelenin başlamasına yol açmıştır. Öyle ki özellikle yeni bir mazmun ya da redif bulan bazı şairler ya da farklı bir tarzda şiir söylediklerini düşünenler veya alışılmamış bağdaştırmalarla yeni ilgiler kuranlar şiirlerinin içerisinde başka şairlerin isimleri zikrederek veya topluca bütün şairlere seslenerek onlara meydan okumuş ve "yazabilen bu şiirime nazire yazsın" diyerek bir mücadelenin fitilini yakmışlardır. Hatta şiirine nazire söyleyebilene ödül veya doğrudan altın vermeyi vadeden şairler bile olmuştur (Kaplan, 2022, s. 38-39).

Klasik Türk edebiyatında "nazire" kavramını karşılamak için kullanılan bazı kelimeler vardır. Bu kelimeler kaynaklarda çoğunlukla birbirleri yerine kullanılmışlardır. Ancak bahsi geçen bu kelimeler arasında birtakım nüanslar bulunmaktadır. Nazire kavramını karşılamak için "nazire" dışında kullanılan kelimeler arasında "nakize", "cevap", "tazmin" ve "müşâare" bulunmaktadır. Nakize, teknik olarak nazire geleneğinin bir parçası sayılsa da anlamsal olarak nazirenin zıddıdır. Çünkü nazirelerde şiirler arasında anlamsal bir bütünlük aranırken nakizelerde anlamsal zıtlık temeldir (Sakarya, 2024, s. 433). Cevap kavramının sınırları kaynaklarda tam olarak belirlenememiş Cem Dilçin, Gibb, Tahir Olgun gibi edebiyat tarihçileri ve araştırmacıları birbirlerinden farklı tanımlar ortaya koymuşlardır. Bu tanımların en temel ortak noktası ise nazire yazmanın aynı zamanda bir cevap verme çabası taşımasıdır. Bu nedenle nazire ile cevap kavramları arasına kesin çizgiler çekilememiş ve farklılıkları tam olarak belirlenememiştir. Tazmin, en genel tanımıyla bir şairin başka bir şairin şiirinde geçen bir mısrayı ya da beyti kendi şiirine katarak oluşturduğu nazire benzeri manzumelerdir. Müşâare ise kısaca "karşılıklı şiir söylemek ve okumak; şairlerden birinin bir manzumesine diğer bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyede olmak üzere nazire yazmak" (Atalay ve Vanlıoğlu, 1994, s. 216) anlamlarına gelmektedir. Müşâare kavramı hakkında yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmalarda da çoğunlukla müşâare kavramının sınırları belirlenmeye, nazire kavramıyla farkları ortaya konmaya çalışılmış; Öbek'in de belirttiği gibi klasik edebiyat için müşâarenin "ne idüğü", ne demek olduğu, mahiyeti ve kapsamı (2005, s. 44) açıklanmaya çalışılmıştır.

Kaynaklara göre kuralsız, hazırlıksız ve sonuçsuz olanlarına “klasik (geleneksel) müşâare”; basit kurallı, çoğunlukla hazırlıksız ve katılımcı oylarıyla belirlenen bir galip tarafı bulunanlarına ise “serbest müşâare” denilmektedir. Klasik müşâareyi serbest müşâareden ayıran en temel özellikler kendi şiirleri ile katılan iki şair arasında geçmesi, bu şiirler arasında makul bir senkroni, eşzamanlılık olması ve okuyucuya/dinleyiciye bir müsabaka hissiyatı yaşatmasıdır (Öbek, 2005, s. 46).

Klasik Türk edebiyatında yazılmış müşâareleri daha önceki yazımızda bahsettiğimiz birçok sebepten dolayı tespit ve takip edebilmek çok zordur. Bu sebeple müşâareleri takip edebilmenin en kolay yolu tezkirelerde yer alan küçük hikâyelerden geçmektedir. Bu bağlamda özellikle *Âşık Çelebi Tezkiresi* ve *Latîfi Tezkiresi* en geniş bilgileri barındıran kaynaklar durumundadır.

Tezkirelerde müşâare adı net bir biçimde geçmese de şairlerin dostluk ve saygı göstergesi ya da nefret söylemi ve çekişme çabası olarak birbirlerine karşılıklı yazdığı şiirlerden bahsedilmiştir. *Âşık Çelebi* ile *Hayâlî Bey*, *Taşlıcalı Yahyâ* ile *Hayâlî Bey*, *Hayâlî Bey* ile *Zâtî*, *Zâtî* ile *Mesîhî*, *Zâtî* ile *Andelîbî*, *Zâtî* ile *Keşfî*, *Makâmî* ile *Mihri Hatun*, *Sagârî* ile *Amrî*, *Revânî* ile *Gazâlî*, *Celîlî* ile *Ahî*, *Âşık Çelebi* ile *Sihri*, *Zâtî* ile *Sehî*, *Bâkî* ile *Rûhî*, *Cafer Çelebi* ile *Hacı Hasan-zâde*, *Cafer Çelebi* ile *İshâk Çelebi*, *Sücûdî* ile *Revânî*, *Sehî* ile *Zeynel Paşa*, *Tâli’î* ile *Necâtî Bey*, *Tâli’î* ile *Sun’î*, *Mahvî* ile oğlu, *Hümâmî* ile *Şeyhî*, *Zâtî* ile *Kara Fazlî*, *Fennî* ile *Hasîb* arasında geçen müşâareler klasik Türk edebiyatında kayıtlara geçen örneklerden bazılarıdır. Bu örnekler arasında adı müşâare ile en sık anılan isimlerden biri *Zâtî* olmuştur.

ZÂTÎ VE TESPİT EDİLEN MÜŞÂARELERİ

Kısaca bahsetmek gerekirse asıl adı kaynaklarda ihtilaflı bir şekilde *Bahşî*, *Satılmış*, *Satı* veya *İvaz* olarak geçmektedir. Ancak *Âşık Çelebi*’nin iddiasına göre *Zâtî*, asıl adını bizzat kendisine söylemiş ve ebced hesabıyla hesaplandığında doğum tarihi olan h. 876 yılını veren *İvaz*’ın kendisinin gerçek ismi olduğunu belirttiğini aktarmıştır. Aslen Balıkesirli olan *Zâtî*, kaynakların aktardığına göre iri yarı, hantal, çirkin, kulakları ağır işiten (Kurtoğlu, 2013) hatta neredeyse sağır, ömrünün sonuna doğru da gözlük kullanmak zorunda kalan ve baba mesleği olan çizmeciliği devam ettirmeye çalışan biridir (Coşkun, 2013, s. 150). Bir yandan baba mesleğine devam ederken bir yandan da şiirler yazan *Zâtî*, genellikle coşkun ruhu olan rind-meşrep biri olarak tanımlanmış ve dönemin eğlence meclislerinde kendini göstermeye başlamıştır. Ancak kulağında bulunan engel sebebiyle düzgün bir eğitim alamadığı bilinen şairin, şiir konusundaki teknik bilgileri yeteneğine oranla çok sönük kalmıştır. Çok az Farsça bildiği, şiirde ilerlemek için gerekli olan sarf ve nahiv bilgilerini kendi çabasıyla tahsil ettiği, bu süreçte de bir meslek edinebilmek adına *Müneccim-zâde*’den remil kaidelerini öğrendiği (Canım, 2000, s. 263; Kılıç, 2018, s. 174; Kurtoğlu, 2013) kaynaklarda müşterek olan bilgilerdir.

Tahminen kırk yaşlarında şairlik konusundaki yeteneğine de güvenerek şansını denemek için İstanbul’a gelen *Zâtî*, o dönemde divan katipliği yapan şair *Mesîhî*’nin yardımcıları ile *Hadım Ali Paşa*’nın himayesine girmiş ve II. Bayezid’e sunduğu nevrüziyye ve bayramiyyelerle dikkatleri üzerine çekmiştir. II. Selim ve Kanuni dönemlerinde kısa aralıklarla maddi anlamda rahata kavuşmuş olsa da düzenli bir gelirden yoksun olduğu ve sık sık kendisine bağlanan aylıkları kesildiği için *Beyazıt Camii* avlusunda kendisine bir remilci dükkânı açmak zorunda kalmıştır.

Şairlik konusundaki doğal yeteneği, yaşı ve tecrübesinden ötürü şairler için adeta bir otorite olarak görülen Zâtî'nin o dönemde oldukça popüler hâle gelen remilci dükkânı da özellikle de genç şairlerin uğrak yeri olmuştur. Öyle ki bu dükkân bir süre sonra Osmanlı'nın en meşhur ve sayılı edebî muhitlerinden biri hâline gelmiştir (Kurtoğlu, 2013). Başta Bâkî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Selîkî, Kudsî, Mesîhî, Selîsî, Andelîbî, Keşfi, Sehî Bey, Yaralu-zâde Zekî Çelebi ve Kara Fazlî gibi şairler olmak üzere divan sahibi olan ve olmayan birçok isim Zâtî'nin remilci dükkânının müdavimleri arasında yerini almışlardır.

Bu kadar genç şairle düzenli olarak irtibat hâlinde olan Zâtî, kendi gençliğinde alamadığı şairlik eğitimini dükkânında gerçekleştirilen toplantılarla bir nebze de olsa gidermeye çalışmıştır. Yanına gelen genç şairlere yardımcı olmaya çalışırken bir yandan da kendi hayal dünyasını, ufkunu ve şairlik yeteneğini geliştirmeye çalışan Zâtî hakkında ona yeni yazdıkları şiirleri okuyan genç şairlerin buldukları güzel mazmunları, hiç kullanılmamış manaları hafızasına yerleştirip daha sonra kendi şiirlerinde kullandığına (Kılıç, 2018, s. 668) dair rivayetler de anlatılmıştır. Ayrıca çok fazla şairin bir arada bulunması sebebiyle bu remilci dükkânından çok fazla nazire, müşterek şiir ve müşâare de çıkmıştır.

Tezkireler başta olmak üzere klasik Türk edebiyatının çeşitli kaynaklarında tespit edilen ve Zâtî'nin etrafında şekillenen müşâareler temelde dostluk ve saygı üzerine kurulur. Yer yer esprili bir şekilde argo söylemlere ve kaba sözlere de yer verilen bu şiirlerde Zâtî'nin gerçek bir otorite kabul edildiği net bir şekilde görülmektedir. Zâtî'nin "müşâareleştigi" şairler arasında Bâkî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Mesîhî, Andelîbî, Keşfi, Ferîdî, Revânî, Selîsî ve Kara Fazlî yer almaktadır. Tezkirelerde Zâtî'nin yukarıda bahsi geçen tüm isimlerle "şiirleştigi" açıkça belirtilmiştir. Ancak bazı müşâarelerde bazen Zâtî'nin verdiği karşılık, bazen de Zâtî'ye verilen karşılık kayıt altına alınmadığından veya tespit edilemediğinden dolayı eksik kalmıştır. Bu durumda tezkirelerin verdiği "şiirleştiler" minvalindeki bilgiye itibar edip bunları da -ileride yapılacak çalışmalarla tamamlanmasını umarak- müşâare saymayı uygun bulduk.

1. BÂKÎ İLE MÜŞÂARELERİ

Zâtî'nin remilci dükkânına gelen şairlerin başında ilerleyen yıllarda Divan Edebiyatının en büyük şairlerinden birine dönüşecek olan Bâkî gelmektedir. Bâkî, şairliğinin başlarında Zâtî'nin dükkânına gelerek ondan şiir tahsil etmiş ve yeteneğini geliştirmeye çalışmıştır. Yazdığı şiirleri Zâtî'ye gösteren ve onun onayına sunan Bâkî o kadar güzel şiirler yazıyordu ki zaman zaman bu şiirlerin kendisine ait olduğunu Zâtî'ye kanıtlamak zorunda kalıyordu. Kaynaklar Bâkî ile Zâtî'nin arasındaki ilişkiyi hoca-öğrenci ilişkisi olarak tanımlarlar. Ancak bu ilişkinin her iki tarafa da fayda sağladığı aşikârdır. Zira, kaynaklarda bu ikilinin müşterek şiirler yazdığı bilgisine ve hatta Bâkî'nin Zâtî'ye gösterdiği bir matla beytinin¹ Zâtî tarafından gazele tamamlanarak kendi divanına alındığı bilgisine² rastlıyoruz. Bu bilgidен yola çıkarak elimizde bulunan beş beyitlik gazelin ilk beyti Bâkî

¹ Kaddümi çenk eşkümi rûd eyledün / Cismüm âtes cânımı 'ûd eyledün (Kılıç, 2018, s. 175).

² *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nde geçen bu bilgi (Kılıç, 2018, s. 175), Zâtî'nin Bâkî'nin yazmış olduğu matla beytini "ilhak" ettiği ve tamamlayıp kendi divanına eklediği yönündedir. Ancak bahsi geçen matla ile başlayan beş beyitlik tamamlanmış gazel Prof. Dr. Sabahattin Küçük tarafından hazırlanan Bâkî Divânı'nda sayfa 262'de 263 numaralı gazel olarak yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Küçük, Sabahattin. (2011). *Bâkî Divânı (tenkitli basım)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

tarafından, kalan dört beyti ise Zâtî tarafından yazılan müşterek bir gazel olduğunu varsayabiliriz. Zâtî'nin Bâkî'ye ait olan bir matla beyti alıp kendi divanına eklemiş ya da eklemeye çalışmış olması dönemin diğer şairleri tarafından ayıplanmış ve eleştirilmiştir. Zâtî de bu eleştirilere cevaben "Bâkî gibi bir şairin şiirini almak ayıp değildir" demiş ve şu beyti kaleme almıştır:

*Şâ'ir-i sihr-âferîndür şâ'ir-i sihr-âferîn
Âferîn ol tab'-ı nâzûk-bâra eyler âferîn* (Kılıç, 2018, s. 175)

(O sihir yapan şair büyüleyici bir şairdir. Aferini hak ettiği için o hoşluklar saçan tabiatlı kişiye aferin!)

Kaynaklarda Zâtî ile Bâkî'nin doğrudan müşâareleştikleri bildirilmese de yukarıda bahsettiğimiz gibi bir hoca-öğrenci ilişkileri olduğundan, düzenli olarak bir araya gelip birbirleriyle şiirler paylaştıklarından, yazdıkları müşterek şiirlerden ve Bâkî'nin Zâtî'ye yazdığı nazirelerden dolayı ikilinin ilişkileri bu çalışmanın bir parçası hâline gelmiştir. Zira Bâkî'nin Zâtî'nin iki gazeline³ yazdığı nazireleri incelendiğinde Zâtî'ye cevaben yazılmış gibi görünen beyitler göze çarpmaktadır. Zâtî'nin bir gazelinde geçen

*Biñ kez ararsa gelüp sıhhat ü dermân bulamaz
Ey tabîbüm beni derdüñ şu kadar itdi za'îf* (Gıynaş, 2017, s. 1439)

(Bin kere gelip arasa bile sağlık ve derman bulamaz. Ey tabibim! Senin derdin işte beni bu kadar zayıf hâle getirdi.)

beytine karşılık Bâkî'nin kaleme aldığı nazirede geçen

*Rindler diyeliden aña 'asâ-yı pîrân
İçüp ister anı ayaklana bu pîr-i za'îf* (Gıynaş, 2017, s. 1440)

(Rindler ona (şaraba) "ihtiyarların asası" dedikleri için bu zayıf ihtiyar da onu içerek ayağa kalkmak ister.)

beyti adeta Zâtî'ye yazılmış bir cevap niteliğindedir.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere kaynaklarda Zâtî ile Bâkî'nin müşâareleştğine dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Ancak ikilinin arasındaki özel ilişki sebebiyle bu çalışmada kendilerine yer bulabilmişlerdir. Çünkü aralarındaki bu hoca-öğrenci ilişkisinin her ikisinin de birçok şiirine tesir ettiği düşünülmektedir. Bu karşılıklı tesirin boyutlarının anlaşılması için bu konuda daha ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç vardır.⁴

2. HAYÂLÎ BEY İLE MÜŞÂARELERİ⁵

Hayâlî Bey, 16. yüzyılın en önde gelen şairlerinden birisidir ve Zâtî'nin remilci dükkânının da müdâvimlerindedir. Ancak Zâtî ile Bâkî arasındaki sevgi ve saygıya dayalı olan hoca-öğrenci ilişkisinin aksine Zâtî ile Hayâlî Bey'in birbirlerinden hiç hazzetmedikleri bilinmektedir. Hatta Âşık Çelebi'ye göre Zâtî ile Hayâlî Bey'i bir kazana koyup kaynatsalar ikisinin kanları birbirine

³ Bâkî'nin nazire yazdığı Zâtî'ye ait gazellerin ilki Niçe yıldur ki dilâ gelmedi bir rûz-i şerîf / Menzilüm ide müşerref gele bir yâr-i zarîf matlalı gazeli; diğeri ise Kudûmundan sanursun ey ecel derdnâkem ben / Tabîbüm gelmedi ben hastaya ana helâkem ben matlalı gazelidir.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Zöhre, Armağan ve Yılmaz, Rabia (2024). "Bir şair mektebi olarak Zâtî". *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 36: 45-67.

⁵ Bu konunun ayrıntıları bu yazı serimizin ilki olan "Klasik Türk Edebiyatında Müşâareler I: Hayâlî Bey'in Müşâareleri" yazısının "Zâtî ile Müşâareleri" başlıklı kısmında anlatılmıştır.

karışmayacak kadar birbirlerini sevmezlermiş. Özellikle tezkirelerde ikilinin arasındaki ilişkinin sevgi ve saygıdan ziyade nefretle karışık tahammül boyutunda olduğu defalarca dile getirilmiştir. Üstelik karşılıklı olan bu hislerden her ikisinin de haberi vardır. Tahminlere göre Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu kasideler sayesinde caizeler alıp maaşa bağlanan Zâtî, İbrahim Paşa'nın veziriazam oluşuyla birlikte gözden düşmüş ve Hayâlî Bey ön plana çıkarak gözde şair durumuna gelmiştir (Gülüm, 2025, s. 398). Dönemin tezkire yazarı Lami'î Çelebi de bu durumu

Aldı Hayâlî fikri cân u gönül diyârın

Çıkdı rakîb aradan Zâtî anılmaz oldu (Burmaoğlu, 2023, s. 796)

(Fikir, can ve gönül diyarını Hayâlî aldı. Rakibi Zâtî aradan çıktı ve anılmaz oldu.)

beytiyle kayıt altına almış ve Zâtî ile Hayâlî Bey arasındaki gizli rekabeti gözler önüne sermiştir.

Hayâlî Bey'i tıpkı dönemin diğer şairleri gibi Kalenderi dervişi olması sebebiyle sık sık eleştiren Zâtî, bu eleştirilerini dile getirdiği şiirlerinde zaman zaman argo kullanmaktan da çekinmemiştir. Nitekim aşağıda yer alan nazmda da Zâtî, Hayâlî Bey için hakaret dolu ifadeler kullanmıştır. Zâtî'ye göre Hayâlî Bey, kılları yolunmuş bir domuza benzemektedir ve aynı zamanda "lafın özünü anlamayacak kadar da ahmak"tır (Gülüm, 2025, s. 398).

Hayâlî'nün yüzine tü gelüpdür lîk çıblakdur

Murâdum vasf idüp anı bok arkıyla tonatmakdur

(Hayâlî'nin yüzüne tüküreyim ki yanına çıplak hâlde gelir. Benim niyetim de onu vasf edip bok kanalına atmaktır.)

Yüzünü iki yanında düğüm vardur bu abdâluñ

Taşagıyla götine sanki baglu iki yaprakdur

(Bu abdalın yüzünün iki yanında düğümler vardır. O düğümler de sanki taşakları ve götüne bağlanmış iki yaprağa benzerler.)

Toñuzdan bir kıl üzmeğ assı oldugın bilüp iller

Sakalın üzdiler tel tel anuñçün böyle torlakdur

(Domuzdan kıl koparmanın faydalı olduğunu bildikleri için insanlar bunun (Hayâlî'nin) sakallarını yolmuşlar o yüzden böyle torlak hâdedir.)

Didüm ki üzerem rîşüñ eyitdi kim ne götüñ var

Fesâdın anlamaz sözüñ görüñ kim nice ahmakdur

(Dedim ki senin tüylerini yolarım. Dedi ki ne götün var? Sözüñ fesadını anlamaz görüñ işte ne ahmak olduğunu.)

Sakalın sırrıla üzüp büzüği agzına korduk

Velî âşık üzendür ol ziyâde agzı yıprakdur (Kurtoğlu, 2017, s. 315)

(Sakalını özenle yolup götüne sokardık. Fakat âşık dediğin üzendir ama bu Kalender'in göt deliği fazlasıyla yıpranmış durumdadır.)

Âşık Çelebi'nin aktardığı bir hadiseye göre ramazan ayında oruçlu olan Zâtî, dükkâna gelen Âşık Çelebi'ye açlığın da verdiği etkiyle "ramazan insanın aklına garip fikirler getiriyor" diyerek aşağıdaki üç beyti okumuş:

Aklıkda sen pilâv u ben sarılıkda zerde

Hem-süfrefre olalum gel bir hoş latîf yerde

(Beyazlıkta sen pilav gibisin, ben de sarılıkta zerde tatlısı gibiyim. Gel de şöyle güzel bir yerde aynı sofrada olalım.)

Mahbûb yufka içre bir pûhte mâkiyân-veş

Gâyet lezîz olur sen olursan ehl-i perde

(Sevgili yufka içinde pişmiş bir tavuk gibidir. Sen de ehl-i perde gibi namuslu olursan gayet leziz olur.)

Kûy-ı nigâra gitsem n'ola rakîb ile ben

Mergûb olur ziyâde acı basal seferde (Kılıç, 2018, s. 673)

(Rakip ile birlikte sevgilinin mahallesine gitsem ne olur? Zaten acı soğan sefere çıkarken makbul olan/tercih edilendir.)

Daha sonra Hayâlî Bey'e rastlayan Âşık Çelebi bu olayı ve Zâtî'nin söylediği beyitleri Hayâlî'ye aktarmış. Bunun üzerine Hayâlî Bey de

Nukl-ı meclis idiniüp Zâtî şî'ri yinür sanur (Kılıç, 2018, s. 673)

(Zâtî, şiiri, meclisin mezesi yerine koyup onu yenecek bir şey sanıyor.)

diyerek Zâtî'yle alay etmiş. Hayâlî Bey'in kendisiyle bu şekilde dalga geçtiğini öğrenen Zâtî, sinirden köpürmüş, Hayâlî Bey'i neredeyse eline geçirse bir kaşık suda boğacak hâle gelmiş. Hatta bu hadiseyi Hayâlî Bey'e söylediği için Âşık Çelebi'ye bile çok kızgınmış. Âşık Çelebi, bu olaydan sonra bir gün yine Zâtî'nin dükkânına gitmiş. Zâtî, Âşık Çelebi'yi gayet sakin bir şekilde karşılamış. Zâtî'nin sinirinin geçtiğini anlayan Âşık Çelebi, Zâtî'ye nasıl sakinleştiğini sorunca da "Hayâlî'nin bir beytini buldum" diyerek aşağıdaki beyti okumuş:

Kelle-i 'uşşâk satılmaz kesâdı var katı

İşlemez oldu mahabbet şehrinüñ ser-hânesi (Kılıç, 2018, s. 673)

(Muhabbet şehrinin mezbahası artık çalışmaz oldu. Bu yüzden aşıkların kellesinde kıtlık var, satılmıyor artık.)

Kaynaklarda Hayâlî Bey'in Zâtî'nin attığı laflara tam manasıyla bir karşılık verdiği dair bir bilgi yoktur. Ancak Zâtî'nin bütün laflarına ve birbirlerine karşı duydukları hoşnutsuzluğa rağmen onun dükkânına gidip gelmeye devam etmesinden anlaşıldığı kadarıyla Hayâlî Bey, Zâtî'yi bir mentor olarak kabul etmiş ve bu sebeple de sözlerini sineye çekmeyi yeğlemiştir (Gülüm, 2025, s. 398).

3. TAŞLICALI YAHYÂ İLE MÜŞÂARELERİ

*Gencîne-i Râz'*ında bizzat kendisinin bildirdiğine göre Arnavut vilayetinde doğmuş ve bir devşirme oğlan olarak Osmanlı'ya gelmiştir. Divan ve Hamse sahibi olması ve yeteneği sayesinde 16. yüzyılın en önemli şairlerinden biri hâline gelmiş, ancak buna rağmen hayatıyla ilgili bazı bilgiler muğlak durumda kalmıştır. Zâtî'nin remilci dükkânının müdâvimleri arasında olduğu söylenen Taşlıcalı Yahya ile Zâtî arasındaki ilişkinin mahiyeti konusunda kaynaklar da net bir bilgi vermemektedir. İkili arasında bir rekabet mi vardı, yoksa dostluk ilişkisi içerisindeler miydi, yahut hoca-öğrenci sayılacak bir yakınlıklar mıydı bilemiyoruz. Ancak Âşık Çelebi'nin aktardığına göre Zâtî ile Yahyâ arasında bazı edebi hususlarda meşhur tartışmalar ve karşılıklı yergileşmeler yaşanmıştır:

“Hayâlî ile mu’ârazalar ve mu’âdâtlar ve Zâtî vü Rahmî ile münâzaralar ve cihâd u muhâcâtı şâyi’ ü meşhûr oldı” (Kılıç, 2018, s. 287).

İkili arasında cereyan eden bu meşhur tartışmaların içeriğini bilmesek de Yahyâ Bey’in Zâtî için yazdığı iki kıta kaynaklarda yer almıştır. Bu kıtalar argo ifadeler içermesi açısından önemlidir. Zira Yahyâ Bey’in her şeye rağmen Zâtî’ye saygıda kusur etmediğine dair olan genelgeçer bilgi bu kıtalar sebebiyle boşa düşmektedir. *Âşık Çelebi Tezkiresi’*nde yer alan Yahyâ Bey maddesinde, şairin Zâtî hakkında kaleme aldığı iki kıta şu şekilde verilmiştir:

*Resm eylese bokum öñine gelse vechi var
Şimdi anuñla boğazın otarur ol humâr
Bozmuş çiçek yüzini gören burnını sanur
Boklıkda bitdi çiçeği burnunda bir hıyar (Kılıç, 2018, s. 289)*

(Benim bokumun tasviri yapılsa o bile senin önünde olur ki bunun bir sebebi var. Şimdi o bokla karnını doyurur o eşek. Çiçek hastalığından bozulmuş yüzündeki burnunu görenler bokun ortasında çiçeği burnunda bir hıyar bitmiş sanırlar.)

*San’atuñ sûretüñe beñzer ki
Sen kocalduñ bokumla oynarsın
Bekleyüp ol serây kûşesini
Güc ile gökçek olmak istersin
Elüñe ol demürciği alup
Boki şimdi çöp ile mi yirsin (Kılıç, 2018, s. 290)*

(Sanatın da senin tipine benzer, iyice yaşlandın anca bokumla oynarsın. Saray köşelerinde bekleyip güç elde etmek, bir yer edinmek istersin. Eline bir demir çubuk alıp boku çöp ile birlikte mi yersin?)

Bu kıtalardan da anlaşıldığı üzere Taşlıcalı Yahyâ, Zâtî’nin yaşına ve yaşlılığına, çiçek hastalığından bozulmuş olan yüzüne ve iri burnuna, şairliğine ve şiirlerine, saraydan beklediği himayeden güç merakına kadar her şeyi konu edinmiş ve Zâtî ile dalga geçmiştir. Herkese acımadan laf söyleyebilen Zâtî’nin Yahyâ Bey’in bu kıtalarına nasıl bir karşılık verdiği maalesef ki kaynaklarda yer almamıştır. Her ne kadar *Âşık Çelebi “Anlaruñ Zâtî-i merhûmuñ ve Hayâlî Beg’üñ ve Rahmî Çelebi’nüñ cevâbları dahı yirlerinde mezkûr olsa gerekdür”* (Kılıç, 2018, s. 291) demiş olsa da tezkiresinde Zâtî’nin cevabına yer vermemiştir. Bu nedenle Zâtî ile Taşlıcalı Yahyâ arasındaki müşâareleşmeler bugün elimizde olan bilgiler sebebiyle tek taraflı olarak kalmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ’nın Zâtî için kaleme aldığı yukarıda bahsedilen ağır hiciv dolu iki kıtaya rağmen yine *Âşık Çelebi’nin* aktardığına göre Zâtî’nin cenazesinde Taşlıcalı en önde saf tutmuş ve her hizmete ilk koşan kişi olarak merhuma son görevini saygıyla yerine getirmiştir. *Âşık Çelebi* bu anektodu aktarırken Zâtî ile Taşlıcalı Yahyâ arasındaki çekişmenin muhtemel sebebini de satır arasında vermiştir:

“Yahyâ Beg dahı hâzır idi dâmen-der-miyân hıdmete mübâşir idi, hıdmetinde çok yildi yüpürdi, vâfir götürdi. Cânına ağır gelmesün Zâtî sıhhatinde anı tahfif iderdi belki andan ref’-i teklîf iderdi, ol anuñ sıkletine tahammül itdi” (Kılıç, 2018, s. 674).

Bu anekdota göre Zâtî, sağlığındaiken Taşlıcalı Yahyâ'yı çok hafife alır, hatta onu küçümsermiş. Bunu da her fırsatta dile getirdiğinden dolayı Taşlıcalı ile arasında bir husumet başlatmış olabilir.

4. MESÎHÎ İLE MÜŞÂARELERİ

Aslen Priştineli olan Mesîhî, şiirde kendine has manalar ortaya koyabilen yetenekli bir şairdir. Hayalleri çok ince olduğundan genel halka hitap etmek konusunda sıkıntılar yaşamıştır. Bu yüzden şiirleri ulema sınıfından insanlara ve dönemin aydınlarına daha çok hitap etmiştir (İsen, 1999, s. 303). Zâtî ile aralarındaki müşâareleşme ise aslında bir tevarüt ile başlamıştır. *Latîfî Tezkiresi'*nde anlatıldığına göre Zâtî ile Mesîhî tamamen tesadüfi olarak bazı manaları aynı dönemlerde kendi şiirlerinde kullanmışlardır. Bu durum ortaya çıkınca da Zâtî Mesîhî'yi şiir hırsızlığı ile suçlamış ve şu kıtayı yazarak Mesîhî'ye yollamıştır:

*Ey Mesîhî her biri kim 'ırz ugrısı 'ayyârdur
Şehr-i şî'rüñ şâhısun bir dürlü dahi olur iş
Mülk-i nazm-ı Zâtî'nüñ ugurlanup ma'nâları
Giriüben dîvânüña tebdil-i sûret eylemiş* (Kurtoğlu, 2017, s. 302)

(Ey Mesîhî! Sen içindeki herkesin ırz düşmanı, hilekâr bir hırsız olduğu şiir şehrinin şahısın. O yüzden işler değişti şimdi. Zâtî'nin şiir ülkesinden manaları yağmalayıp çalmışsın. Bu manalar da şekil değiştirip senin divanına girmiş.)

Bunun üzerine Mesîhî de kendini savunmak için başka bir kıta yazarak Zâtî'ye yollamış ve hem masum olduğunu dile getirmiş hem de Zâtî'yi yetenekli bir şair olarak görmediğini dolayısıyla Zâtî'nin şiirlerinde kullandığı manaların çalınmaya değer olmadığını söylemiştir:

*Sanma kim ma'nî-i nâdâna beni el uzadam
Degülüm tıfl ki hâyîde idinem iftâr
Tendeki rûh bana 'âriyet olduğuyçün
Günde bin kez iderüm kendü hayâtımdan 'âr* (İsen, 1999, s. 305)

(Cahillerin manalarına el uzatacağımı sanma sakın! Ben çocuk değilim ki ağızda çiğnenmiş olanlarla karnımı doyurayım. Tenimdeki ruh bile bana ödünç verilmiş olduğu için günde bin kez kendi hayatımdan utanırım.)

5. ANDELÎBÎ İLE MÜŞÂARELERİ

Zâtî'nin arkadaşlarından olan Andelîbî İstanbullu'dur. Hafızlığı da bulunan şairin dili çok tatlı olduğundan Andelîbî mahlasını kullandığı bilinmektedir. Ancak Latîfî onu burnunun dikine uçan yabani bir kuşa benzeterek 'bülbüllüğünden eser kalmamıştır' şeklinde eleştirir (Canım, 2000, s. 406). Vaktinin çoğunu yazıp silmekle geçirir, hoş giden ve sade dille yazılmış şiirleri vardır (Gönel, 2014). Zâtî ile birbirlerine latifeler yazdıklarından dolayı bu latifeler müşâare kapsamına dâhil edilebilir. Bu latife/müşâarelerden birinde o dönemde herkesin malumu olan Zâtî'nin kulaklarının neredeyse sağır denecek kadar az işitir olduğu gerçeği Andelîbî'nin de diline dolanmış ve Zâtî'ye alayla karışık takılmak istemiş olacak ki şu beyti söylemiştir:

*Bin kez in söylemeler gûşûna girmez birisi
Dir gören anunçün Zâtî kulagun dögeyin* (Sungurhan, 2017b, s. 620)

(Bin kere söyleseler birini bile duyamaz, o yüzden onu görenler ‘Zâtî senin kulağını döveyim’ der.)

Zâtî de bir kuştan esinlenerek kendine mahlas seçmiş olan Andelîbî’ye şu beyitle karşılık vermiştir:

‘Andelîbî egerçi şâ’ir çok

Senden artuğına kuşum dimezin (Sungurhan, 2017b, s. 620)

(Andelîbî! Her ne kadar şair çok olsa da ben senden başkasına “kuşum” demem.)

6. KEŞFÎ İLE MÜŞÂARELERİ

Zâtî ile aralarında müşâareleri bulunan şairlerden biri de Keşfî’dir. Germiyanlı şairlerden biri olan Keşfî, neredeyse bütün kaynaklarda “şairlik mayası olmayan ama yine de şiir yazdığı için adından bahsedilen biri” olarak anılmıştır. Divan sahibi olduğu belirtilen Keşfî’nin kimsenin gözüne dokunacak, dost meclislerinde okunacak güzel ve etkili bir mısrası bile yoktur (Kılıç, 2018, s. 305; Sungurhan, 2017b, s. 715). Buna rağmen Zâtî ile birbirlerine kinayeli laflar atarak sataştıkları müşâareleri çoktur.

Âşık Çelebi’nin aktardığına göre bir gün Zâtî’nin mahallesinin imamı hacca giderken yerine naip olarak Zâtî’yi bırakır. Ancak caminin cemaati Zâtî’nin naipliğini kabul etmez. Bu olay üzerine Keşfî de şu beyti söyler:

İtmediler kabul imâmetüñi

Sikeyüm Zâtîyâ cemâ’atüñi (Kılıç, 2018, s. 306)

(Ey Zâtî! İmamlığını kabul etmedikleri için senin cemaatini sikeyim.)

Yine Âşık Çelebi bir gün Zâtî’ye “Hangisi daha iyi şairdir? Kandî mi yoksa Keşfî mi?” diye sorar. Zâtî de şu cevabı verir:

“İkisi bile necestür bir kalebe kesilmiş kerpiçdür. Hakikat gözleseki biri yok ve biri hîçdür. Ammâ Kandî tevârîh-i enâmdan ve şî’rde şu’arâ-yı be-nâmdandur ammâ Keşfî bî-müsem mâ’ ism ve bî-genc tılısmdur” (Kılıç, 2018, s. 306).

(İkisi de murdardır; kalıba dökülmüş birer kerpiç gibidirler. Hakikate bakılırsa biri yoktur, öteki ise hiçtir. Ama Kandî, insanlık tarihinde adı anılanlardan ve şiirde adı bilinen, meşhur şairlerdendir; ama Keşfî adı duyulmamış biri, hazine olmayan bir tılısmdır.)

Keşfî, şairliğinin yanında aynı zamanda buhurculuk, macunculuk yaparak geçinmeye çalışan bir esnaftır. Zâtî de onun macuncu oluşuna takılmak için şu beyti söylemiştir:

Ma’cûncı Keşfîye ne var ol hokkada didüm

Kalmadı nesne satdum anı beng idi didi (Kurtoğlu, 2017, s. 320)

(Macuncu Keşfî’ye “o hokkanın içinde ne var?” dedim. “İçinde esrar vardı ama hiç kalmadı, hepsini sattım” dedi.)

Buna karşılık Keşfî de Zâtî’ye bel altından vurmak için yaşı ilerlemiş bir kadınla evlenmesini ağzına dolamış ve Zâtî’nin hanımıyla ilgili bazı kötü imalarda bulunmuştur:

İşün işdür Zâtîyâ bir kâmile aldun k’anun

Kim görürse tonı nakşını anun baş indürür

(Ey Zâtî! Kendine olgun bir kadın aldın işin iş senin de. Ki onun donunun nakşını kim görürse hemen başını indirir.)

Kaderin bir cilvesi olsa gerek Zâtî Divanı'nda yer alan bazı müfret beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla o dönemde Keşfi'nin hanımıyla ilgili bazı iddialar ortaya atılmıştır. İddialara göre Keşfi, hanımı tarafından aldatılmış, hanımının da adı kötüye çıkmıştır. Bu olay duyulunca da fırsatı kaçırmak istemeyen Zâtî, öcünü de almak istercesine Keşfi'ye biraz fazlaca ve ağır bir şekilde yüklenmiştir.

Dest-mâle nakş içinde Keşfi'nüñ

Rospılıklar ider imiş 'avretüñ (Kurtoğlu, 2017, s. 320)

(Keşfi'nin avradı mendillere nakışlar işlemek suretiyle oruspuluklar edermiş.)

Keşfi yokdur beytimüñ ehli dimiş

Vay sikeyim ben anuñ ehl-i beytini (Kurtoğlu, 2017, s. 320)

(Keşfi, "benim beytimden anlayacak kimse yoktur" demiş. Vay ben onun hane halkını sikeyim.)

Keşfi didükleri oğlan añıcak 'avretini

Devletümdür dir imiş vay sikeyin devletini (Kurtoğlu, 2017, s. 321)

(Keşfi denilen oğlan avradını anarken "o benim devletimdir" dermiş. Vay ben onun devletini sikeyim.)

Karşulukda çok karuñ varımış

Varalum Keşfiyâ karuñ vuralum (Kurtoğlu, 2017, s. 321)

(Karşı tarafta çok karın/malın varmış ey Keşfi! Hadi karşıya gidelim de senin karına vuralım/malına çökelim.)

Karardup bağıruñi bükmiş bilüñi evlülük Keşfi

Görenler beñzedür seni iki boynuzlu bir yaya (Kurtoğlu, 2017, s. 321)

(Ey Keşfi! Evlilik senin bağırını karartıp belini büktüğü için seni görenler iki boynuzlu bir yaya benzetirler.)

Er misin sen Keşfiyâ 'âlemde kim

Sikerek boşatdı iller 'avretüñ (Kurtoğlu, 2017, s. 321)

(Ey Keşfi! Sen bu alemde erkek misin? Cümle alem senin avradını sikerek seni boşattı.)

Öte yakada çok karlığuñ varımış

Varalum Keşfiyâ karuñ dögelüm (Kurtoğlu, 2017, s. 322)

(Karşı yakada çok karın/malın varmış ey Keşfi! Hadi karşıya gidelim de karını/malını yiyelim.)

Keşfi fakîre hukne eyüdüñ aña dimiş

Kel nesne bilse başına olurdı çâresi (Kurtoğlu, 2017, s. 322)

(Keşfi bir hastaya "lavman bu sıkıntına iyi gelir" demiş. Kelin ilacı olsa önce kendi başına sürerdi.)

7. FERÎDÎ İLE MÜŞÂARELERİ

Nazik mizaçlı, hoş sözlü, nüktedan, güzel söz söyleyen ve Haraççı Hüsam adıyla bilinen Ferîdî, aslen Üsküplü'dür (İsen, 1999, s. 171). Önce divan katipliği sonra da Edirne'de Darü'l-Hadis medresesinde müdürlük yapmıştır. Kaynaklarda Ferîdî ile Zâtî'nin karşılıklı olarak çokça müşâareleştikleri bildirilmektedir. Bu müşâareler genellikle yergi amaçlı yazılmış beyitler ve şiirlerden ibarettir. Kaynaklarda ikilinin arasında bir nefrete ya da kavgaya sebebiyet verecek bir

durumun yaşandığına dair bir bilgi yoktur. Ancak yazılan şiirler ve verilen cevaplardaki yerginin dozundan anlaşıldığı kadarıyla ikili arasında içten gelen sürekli bir laf sokma mücadelesi vardır. Aralarındaki bu mücadeleyi ilk kimin başlattığı bilinmemekle birlikte nüktedan tavrı sebebiyle ilk taşı atanın Ferîdî olma ihtimali yüksektir. Nitekim *Âşık Çelebî Tezkiresi'*nde de en başta Zâtî'ye laf atanın Ferîdî, Ferîdî'ye bir gazelle cevap vererek müşâareleşmeye nokta koyanın ise Zâtî olduğu görülmektedir.

Kaynaklara göre Zâtî, burnu biraz iri, gözünde kendi yaptığı garip bir gözlüğü olan, hatta diğer şairlerce kargaya benzetilen çirkince biridir. Hâliyle Zâtî'nin dış görünüşünden kaynaklanan bu dezavantajlı durum, ona laf atmak isteyen herkesin elinde büyük bir koza dönüşmüştür. Zâtî'ye karşı bu kozu kullananlardan biri olan Ferîdî de bulduğu ilk fırsatta şairin dış görünüşüyle alay etmek istemiş ve şu beyti söylemiştir:

Zâtîyâ sanur eşek sikine kondı kelebek

Kim ki burnuñda nazar eyler ise gözligüñe (Kılıç, 2018, s. 513)

(Ey Zâtî! Senin burnunda duran gözlüğünü gören kişi, bu manzarayı eşeğin sikine konmuş bir kelebeğe benzetir.)

Bu alaylı beyte karşılık olarak Zâtî de Ferîdî'yi şu beyitleri söylemiştir:

Ferîdî miskini bustâncılar yağmurda gördükçe

Yüri şol çârdak altına be-hey miskîn sığın dirler (Kurtoğlu, 2017, s. 317)

(Bostancılar zavallı Ferîdî'yi yağmur altında gördükçe 'şu çardağın altına gir de sığın oraya ey aciz' derler.)

Âh ol Ferîdî miskiniñ bir nâfe miski varıdı

Seyrân iderken nâ-gehân sahrâda düşmiş nâfesi (Kurtoğlu, 2017, s. 317)

(Ah o zavallı Ferîdî'nin bir nafelik miski vardı. Onu da çayırarda gezerken bir anda düşürüp kaybetti.)

Zâtî Ferîdî'nüñ ne hoş garrâ kemânı var idi

Andan [ki] ok atariken âh ok koparmış boynuzın (Kurtoğlu, 2017, s. 317)

(Ey Zâtî! Ferîdî'nin ne güzel süslü bir yayı vardı. Ama maalesef ki ok atmaya çalışırken boynuzunu kopartmış.)

Dînüm için görmişem dehrüñ vefâsın dirimiş

Zâtîyâ eydüñ Ferîdî yok yire and içmesün (Kurtoğlu, 2017, s. 318)

(Ey Zâtî! Ferîdî "dinim hakkı için söylüyorum bu dünyanın vefasını gördüm" diyormuş. Ona söyleyin ki "Ferîdî, yok yere yemin etme!")

Üç karış yir ardı kir olmuş Ferîdî'nüñ tamâm

Yok mecâli dâmenin divşürmege rencûrmüş (Kurtoğlu, 2017, s. 318)

(Arkası üç karış kir içinde kalmış Ferîdî'nin ama kıyafetini değiştirmeye bile mecâli yok o hastanın.)

Şâ'ir ola remmâl ola Zâtî be Ferîdî

Tut ağzuñı saña ne sen anuñ yahısısın (Kurtoğlu, 2017, s. 318)

(Ulan Ferîdî! Zâtî ister şair olsun ister remmâl olsun sana ne? Sen kapat çeneni. Onun dengi değilsin.)

Zâtî'nin bu cevaplarına karşılık kulaklarının ağır işitmesiyle dalga geçtiği bir beyit daha söyleyerek onu aşağılamaya devam eden Ferîdî, bu beytiyle aralarındaki müşâareleşmenin de farklı bir boyuta taşınmasına vesile olmuştur:

Ne okır ne yazar ne hod işidür

V'ây anuñ şâ'ir ağzını yabatî (Kılıç, 2018, s. 513)

(Ne okur ne yazar ne de işitir. Ama gelin görün ki o şairin ağzı edepsizce konuşur.)

Ferîdî'nin bu sataşma ve alaylarına karşılık yazdığı gazeliyle Zâtî, hem Ferîdî'yle giriştiği müşâareden galip ayrılmış hem de hicviyye türünün en önemli ve en meşhur örneklerinden birini edebiyatımıza kazandırmıştır:

Tutup tîg-i zebân ile cihânı

Ferîdî oldı Zü'l-karneyn-i sâni

(Ferîdî, söz kılıcıyla dünyayı ele geçirmiş, adeta ikinci Zülkarneyn olmuştur.)

Depesi üstine bir çârtâkı

Be-gâyet mâlı çokdur yapıdı anı

(Malı çok olan bir zengin olduğu için başının üstüne bir çardak yaptırmıştır.)

Be-gâyet pehlevândur koç yigiddür

Tokuşdursak gidi kâfirle anı

(Çok yiğit, koç gibi bir pehlivandır. O yüzden o deyyusu bir kafirle tokuşturalım.)

Tutar akrânı başı üzre her dem

Anuñla buldı ol nâm u nişânı

(Akranlarına her zaman üstünlük taslar, zaten onun şöhreti de buradan gelir.)

Fesâhat cevşenini ol giyicek

Olur nazm ehlinüñ sâhib-kırânı

(Söz sanatları zırhını giyince, sözüm ona şairlerin sultanı olur.)

Yabatî diyü sögmişdür dilince

Müselmânlar ne bilsün ol zebânı

(Edepsiz diyerek kendi dilince sövmüştür ama Müslüman olan nerden bilsin bu sözleri?)

Nice hoş yaraşur bi'llâhi Zâtî

Anuñ ağzında ol kâfir lisânı (Kılıç, 2018, s. 513)

(Ey Zâtî! Onun ağzına o kafir dili ne güzel de yakıştır.)

8. REVÂNÎ İLE MÜŞÂARELERİ

Asıl adı İlyas, lakabı ise “yiğit” anlamına gelen “şücâ” olan Revânî aslen Edirneli'dir. Sultan Selim zamanında Ayasofya vakfına müdür olmuştur (İsen, 1999, s. 363). Döneminde kendi tarzını oluşturmuş önemli şairlerden biridir. Rindane bir üslubu vardır ve şiirlerinde büyük oranda içki meclisleriyle ilgili konuları ve kavramları kullanır. Tezkirelerde onun hakkında verilen bilgiler incelendiği zaman tartışmalı bir isim olduğu ve hakkında birçok olumsuz iddiaya yer verilmiş olduğu göze çarpmaktadır. Bu iddiaların başında da Hac mevsiminde Osmanlı Devleti'nin Mekke'deki fakir fukaraya dağıtılması için yolladığı flori altınlarının bir kısmını zimmetine geçirdiği iddiası gelmektedir. *Latîfi ve Kınalızâde Tezkireleri'*nde bu konu her ne kadar “iftira” olarak anılmış olsa da dönemin önde gelenleri ve iddiayı duyan halk tarafından ağır şekilde tenkit edilmiştir.

Tesadüf olarak tam da bu tenkitlerin olduğu dönemde gözünde bir iltihap oluşan ve kısmen görme kaybı yaşayan Revânî için “ettiğini buldu” şeklinde yorumlar yapılmaya başlanmış ve kim tarafından yazıldığı bilinmeyen şu kıta söylenmiştir:

Müselmânlık mıdur bu kim Revânî

Unuttun Ka'be'ye varalı hakkı

(Ey Revânî! Kabe'ye gidince hakkı, hukuku/Allah'ı unuttun. Müslümanlık bu mudur?)

Ne gam ger dînüne noksân gelürse

Hele dünyâna itdürdün terakkî

(Dinine bir eksiklik/laf-söz gelse ne çıkar, hele de dünyalık işlerini halledip menfaatini arttırdıysan?)

İçüne kan olup turdı gözüne

Seni âhir onarmaz Ka'be hakkı (Sungurhan, 2017b, s. 398; İsen, 1999, s. 366)

(İçine kan olup gözüne durdu. Kabe'nin yüzü suyu hürmeti bile iyileştiremez artık seni.)

Zimmete altın geçirmek konusunda Revânî'yi eleştirenlerin arasında Zâtî de vardır. Zâtî, söylediği bir beyitte para işlerine memur edilen Revânî'ye bir yandan akıl verir gibi görünerek bir yandan da onu hicvetmektedir:

Harâca gitmek isterseñ yarar yoldaşlarla git

Revânî bok yidi çokdur sakın yolda seni yirler (Kılıç, 2018, s. 677)

(Eğer vergi toplamaya gideceksen işe yarayacak adamlarla git. Bu işi eline yüzüne bulaştırarak bok eden kişi çoktur. Sen de kendini sakın! Yoksa seni bu yolda yerler.)

Revânî, başta Zâtî olmak üzere kendisini eleştirenlere toplu hâlde cevap vermek istemiş ve şu kıtayı söylemiştir:

Be Revânî gör e neler dirler

Bal tutan parmağın yalar dirler

Ka'beyi böylece ziyâret iden

Dîn ü dünyâsını yapar dirler (Sungurhan, 2017b, s. 398; İsen, 1999, s. 366-367)

(Ey Revânî! Gör bak senin için neler söylerler. Bal tutan parmağını yalar diyorlar. Kabe'yi böyle ziyaret eden kişi din ve dünyasını yapar diyorlar.)

Yine bir gün Revânî attan düşerek ayağını kırar. Bu olayı duyan Zâtî, daha önceki zimmete altın geçirme hadisesini de hatırlatacak şekilde “sen işin ehli değilsin” ve “şeytan seni yoldan çıkardı” dediği bir beyit söylemiştir:

Kazâ gelmezdi nâ-ehle Revânî

Saña geldi sıdı şeytân ayağın (Kılıç, 2018, s. 677)

(Ey Revânî! İşin ehli olmayan kişinin başına kaza, bela gelmez. Ama senin başına böyle bir talihsizlik geldiyse şeytan senin ayağını kaydıracağı/sen şeytana uyduğun içindir.)

Zâtî ile Revânî arasında yaşananlar bunlarla sınırlı değildir. *Latîfi Tezkiresi'*nde aktarıldığına göre iki şairin arasında şiir yazarken bazı manaların kullanımı hususunda birtakım tevarütler yaşanmıştır. Yani bazı mazmunlar, her iki şairde de aynı zamanlarda yazılmış şiirlerde aynı anlam bağıntısı içinde kullanılmış ve söylenmiştir. Hâliyle hem Zâtî hem de Revânî bu durumun tesadüf olmadığını ifade ederek birbirilerini şiir çalmakla, hırsızlıkla suçlamışlardır. Aralarındaki bu husumet ve düşmanlık günden güne büyüyerek devam etmiş ve büyük bir kavgaya dönüşmüştür.

Adeta kanlı bıçaklı olan ikili arasındaki bu çekişme dilden dile yayılır hâle gelince de her ikisini de tanıyan şairler olaya bir nevi el atmış ve aralarını yapmaya çalışmıştır. Dönemin nüktedan şairlerinden biri, Zâtî ile Revânî arasında hasıl olan bu durumu özetlemek için şu kıtayı kaleme almıştır:

*Ma'nûlerimi göz göre bağlar yürür diyü
Zâtî ile Revânî yine kan bıçak durur
Zâtî'ye niçün öyle ederin dedim dedi
Uğrudan ise yine harâmîye hak durur* (İsen, 1999, s. 365)

("Manalarımı göz göre göre alıp yürütür" diye Zâtî ile Revânî kanlı bıçaklıdır. Zâtî'ye "neden böyle yapıyorsun?" dedim. "Yol kesen eşkıya olmak hırsız olmaktan daha iyidir" dedi.)

Bir başka şair de Zâtî ile Revânî arasında yaşanan bu durumu çözmek için olayı araştırır ve olay hakkında yorum yapan ilk şairi destekler nitelikteki şu kıtayı kaleme alır:

*Şu'ârâ-yı zamâne ki varı
Birbirinden uğurlar eş'ârı
Ayıbdır bu dedim bir ehli dedi
Zî hüner cerr ederse cerrârı* (İsen, 1999, s. 366)

(Zamanın şairleri birbirlerinden şiir çalarlar. Bu ayıptır dedim. İşin ehli olanlardan biri de "bir dilenci başka bir dilenciden dilenirse bu hünerdir" dedi.)

Zâtî ile Revânî arasındaki husumetin boyutu için Zâtî'nin de bir yorumu vardır. Kaleme aldığı bir beytinde Zâtî, biraz da abartarak her ikisinin neredeyse rakip olarak doğduklarını dile getirmiş ve şu beyti söylemiştir:

*Zâtî'ye bilür misin kimdür Revânî didiler
Didi kim hây ol bile toğdum harîfumdür benüm* (Kurtoğlu, 2017, s. 320)

(Zâtî'ye "Revânî kimdir bilir misin?" diye sordular. O da dedi ki "Ha o mu? O benim doğduğumdan beri hasmımdır/rakibimdir.")

9. SELÎSÎ İLE MÜŞÂARELERİ

Zâtî'nin remilci dükkânının müdavimlerinden biri de Zâtî'nin kendi çocuğu gibi yetiştirdiği, aynı zamanda yeğeni de olan ve Selîsî mahlasıyla gazeller yazıp muammalar çözdüğü bilinen Ahmed Çelebi'dir (Kılıç, 2018, s. 672; Zöhre&Yılmaz, 2024, s. 63). Selîsî'nin şair Zâtî ile akrabalığı dolayısıyla olan yakınlığı neticesinde şiirlerinde birbirlerinden bahsetmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Zâtî Divanı'nda "Ahmed Çelebi" redifiyle kaleme alınan bir gazel vardır ve bu gazel Zâtî tarafından yeğeni Selîsî için yazılmıştır. Bahsi geçen gazelde Selîsî'ye karşı duyduğu büyük sevgiden bahseden Zâtî, Divan'ına bakan herkesin Ahmed Çelebi'ye duyduğu aşkı görmelerini ve bu aşkın sayesinde "şairlerin" sultanı" olduğunu dile getirmelerini istemiştir:

*Rahm kıl dîde-i giryânuma Ahmed Çelebi
Hey yazuk girme benüm kanuma Ahmed Çelebi*

(Yaşlı gözlerime rahmet et Ahmet Çelebi! Kanuma girme, yazıktır bana Ahmet Çelebi!)

*Subh-veş şevk ile çâk itmeyeyin mi yakamı
Mihriñ el urdı girîbânuma Ahmed Çelebi*

(Şevk ile sabah gibi yakamı yırtmayayım mı? Güneş gibi olan yüzün yakama el attı Ahmet Çelebi!)

Bezm-i gamda beni gel gör ki neye ugramışam

Tut kulak nâle vü efgânuma Ahmed Çelebi

(Gel de gör beni gam meclisinde başıma neler geldi. İnemelerime ve feryatlarıma kulak ver Ahmet Çelebi!)

Görelî cân u gönülden saña cân virdüğümü

Kasd ider hûnî gözüñ cânuma Ahmed Çelebi

(Kana susamış olan gözlerin canımı can u gönülden sana verdiğimi gördüğü için benim canıma kast ediyor Ahmet Çelebi!)

Oldı biryân cigerüm âteş-i 'ışkuñla seniñ

Gör hâlüm gele bir yanuma Ahmed Çelebi

(Senin aşkının ateşiyle ciğerim kebab oldu. Yanıma bir gel de hâlimi bir gör Ahmet Çelebi!)

Tutulur nutkı cemâlüñ görenüñ 'aklı gider

Kim diye hâlümü sultânuma Ahmed Çelebi

(Yüzünü görenin nutku tutulur, akli gider. Hâl böyleyken benim hâlimi sultanıma kim anlatabilir Ahmet Çelebi?)

Diye kim Zâtî'yi 'ışk eyledi şâh-ı şu'arâ

Kim nazar eylese dîvânuma Ahmed Çelebi (Zöhre & Yılmaz, 2024, s. 63)

(Ey Ahmet Çelebi! Divanıma her kim bakış atarsa “aşk, Zâtî'yi şairlerin şahı eylemiş” desin.)

Kaynaklarda Selîsî hakkında son derece sınırlı bilgi bulunması ve kendisine ait olduğu bilinen şiirlerin henüz tespit edilememiş olması sebebiyle, Selîsî'nin manevî babası konumundaki Zâtî'ye herhangi bir şiirle karşılık verip vermediği bilinmemektedir. Bununla birlikte, aralarındaki akrabalık ilişkisi ve edebî etkileşim göz önünde bulundurulduğunda, tıpkı Zâtî'nin ona hitaben kaleme aldığı şiirlerde olduğu gibi, Selîsî'nin de şiirlerinde Zâtî'ye atıfta bulunarak saygı ve bağlılığını ifade etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak Selîsî'ye ait şiirler gün yüzüne çıkarılmadıkça, iki şair arasındaki bu muhtemel müşâare ilişkisi yalnızca tek taraflı olarak değerlendirilebilecektir. Dolayısıyla Zâtî ile yeğeni ve evlatlığı Selîsî arasındaki edebî ilişki ve etkileşim, ileride yapılacak çalışmalarla aydınlatılmayı bekleyen önemli bir araştırma alanı olarak karşımızda durmaktadır.

10. KARA FAZLÎ İLE MÜŞÂARELERİ

Zâtî'nin remilci dükkânının müdavimlerinden biri de Kara Fazlî'dir. Zâtî'nin çok sevdiği ve hakkında “özel öğrencilerimden ve şiirlerimin takipçilerindedir” (Kılıç, 2018, s. 518) dediği Kara Fazlî, Bâkî'den sonra Zâtî'nin en yakın olduğu öğrencilerinden biri olmuştur. Asıl adı Mehemed olan Kara Fazlî İstanbul doğumludur ve aslen eyer yapımıyla meşgul olan bir esnaftır. Kaynakların bildirdiğine göre nazik bir karakteri vardır ve halk tarafından da çok sevilmektedir. Âşık Çelebi'nin bildirdiği üzere sarf ve nahiv konularında eğitim aldıktan sonra Üskübî Riyâzî'nin yanında bulunmuş ve Farsça metinler üzerine okumalar yapmıştır. Daha sonra şiire heves ederek Zâtî'ye başvurmuş, bir dönem onun çıraklığını yapmış ve yeteneği sayesinde Zâtî'nin gözde öğrencilerinden biri hâline gelerek Zâtî'nin nüfuzu sayesinde sarayla tanışmış ve iyi ilişkiler

kurmuştur (Armutlu, 2014, s. 88; İsen, 2017, s. 260; Sungurhan, 2017b, s. 148; Sungurhan, 2017a, s. 666; Açıkgöz, 2017, s. 256). Öyle ki *Beyânî* ve *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkireleri*'nde anlatılan bir hikâyeye göre 936/1530 yılında Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in sünnet düğününde şairler kasidelerini okumuş, sırası gelen Zâtî kendi kasidesini okuduktan sonra Kara Fazlî isminde şiirde yetenekli bir öğrencisi olduğunu ve izin verilirse bu yeteneğini gösterebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Kara Fazlî da padişahın huzurunda hocası Zâtî gibi dönemin diğer önemli şairlerinin bulunduğu bir ortamda kasidesini okuma fırsatını yakalamış ve bu olay vesilesiyle divan kâtibi görevine getirilmiştir (Sungurhan, 2017b, s. 148; Sungurhan, 2017a, s. 666).

Yakın ilişkileri ve hoca-öğrenci oluşları sebebiyle tahmin edileceği üzere Kara Fazlî'nin hemen hemen bütün şairlik bilgisi ve tecrübesi Zâtî'den mülhemdir. Hatta Kara Fazlî'nin ifade tarzı bile Zâtî'nin tarzının kopyası gibidir. Şiirlerindeki bol deyimli Türkçe ve gündelik konuşma dili, devre damgasını vuran Türkî-i Basit cereyanı ile birlikte Zâtî'nin etkisinden kaynaklanmaktadır (Özkat, 2005, s. 17). Nitekim Kara Fazlî de bir beytinde

Şimdiki şâ'irlere bu resme gâlib olmağa

Himmet-i Zâtî durur iy Fazlî bâ'is gâlibâ (Özkat, 2005, s. 73)

(Ey Fazlî! Görünüşe göre şimdiki şairlerden daha iyi olmanın sebebi Zâtî'nin himmetindedir.)

diyerek Zâtî'yi üstat kabul ettiğini ve kendisini şairlik konusunda geliştirmesinde çok büyük katkıları olduğunu belirtmiştir. Kara Fazlî'nin Zâtî'den çokça etkilendiğinin bir diğer kanıtı olarak Fazlî'nin Zâtî'nin bir gazelini tahmis etmesi ve üç gazeline nazire yazması da gösterilebilir.

Zâtî ile Kara Fazlî'nin arasında bu kadar yakın bir hoca-öğrenci ilişkisinin olması, yukarıdaki beyitte de görüldüğü üzere şiirlerinde birbirlerinden bahsetmelerine ve hatta birbirlerine şiirler üzerinden cevaplar vermelerine sebep olmuş olabilir. Olabilir diyoruz çünkü Fazlî'den bahseden bütün kaynaklar onun mürettep bir divana sahip olduğunu belirtse de günümüzde bu esere ait tam bir nüsha tespit edilebilmiş değildir.⁶ Zâtî'den bu kadar etkilenen ve şairlik yeteneğinin gelişmesindeki katkılarını açıkça ifade eden Kara Fazlî'nin doğrudan Zâtî'ye hitaben şiir ya da şiirler yazmış olması kuvvetle muhtemel olsa da elimizde ikilinin müşâareleştiklerine dair bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak bahsi geçen iki şairin hoca-öğrenci hatta dost olarak kabul edilebilecek olan özel ilişkileri, aralarındaki müşâareye elimizde bir kanıt bulunmasa da onların bu makalede kendilerine yer bulmalarına vesile olmuştur. İleriki zamanlarda Kara Fazlî Divanı'na ait tam bir nüsha bulunur ve eser üzerine ayrıntılı bir çalışma yapılırsa Zâtî ve Kara Fazlî arasındaki müşâare ve şiir alışverişi konusu da açıklığa kavuşacaktır.

SONUÇ

Sonuç olarak klasik Türk edebiyatında nazire geleneği, yalnızca biçimsel bir taklit veya edebî bir alıştırma alanı olarak değil; şairlerin kendilerini konumlandıkları, edebî kimliklerini inşa

⁶ Kara Fazlî Divanı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Aydın, Sibel (2021). *Kara Fazlî Divânı (inceleme–metin–bağlam–dizin ve işlevsel sözlük)* (Yüksek lisans tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Özkat, Mustafa (2005). *Kara Fazlî'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve divânı: İnceleme-tenkitli metin* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Yazar, Sadık (2017). "Kara Fazlî'nin eserlerine dair yeni bilgiler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18, 525-562.

ettikleri ve dönemin şiir anlayışı içinde söz sahibi olma mücadelesi verdikleri çok katmanlı bir kültürel pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda nazire, şairin hem selefleriyle hem de çağdaşlarıyla kurduğu çok yönlü ilişkinin somut bir göstergesi olup, edebî geleneğin sürekliliğini sağlayan en önemli araçlardan biri olmuştur. Nazire aracılığıyla şair, bir yandan önceki şiir mirasını sahiplenirken, diğer yandan kendi sesini duyurma, özgünlüğünü ispatlama ve edebî çevrede kabul görme imkânı bulmuştur.

Nazire geleneğinin özel bir görünümü olan müşâare ise bu ilişkinin daha dinamik, daha canlı ve çoğu zaman daha çatışmalı bir boyutunu temsil etmektedir. Müşâare, yalnızca aynı vezin ve kafiyede şiir söyleme pratiği değil; aynı zamanda şairlerin entelektüel bir rekabet içinde kendilerini sınadıkları, edebî kudretlerini karşı karşıya getirdikleri bir tür sözlü ve yazılı mücadele alanıdır. Bu yönüyle müşâare, klasik şiirin durağan ve tek yönlü bir gelenek olmadığını, aksine sürekli hareket hâlinde, karşılıklı etkileşimlerle beslenen bir yapı arz ettiğini açıkça göstermektedir. Dostluk, hayranlık, rekabet, kıskançlık ve hatta düşmanlık gibi insani duyguların şiir yoluyla dışavurulması, müşâareyi sadece estetik bir faaliyet olmaktan çıkarıp sosyal ve psikolojik bir olgu hâline getirmektedir.

Zâtî örneği ise bu geleneğin somut ve çarpıcı bir tezahürü olarak özel bir önem taşımaktadır. Beyazıt'taki dükkânı etrafında oluşan edebî muhit, hem usta-çırak ilişkilerinin kurulduğu hem de şiir üzerinden bir tür sözlü mücadele kültürünün yaşatıldığı bir merkez işlevi görmüştür. Zâtî'nin Bâkî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahyâ, Mesîhî, Andelîbî, Keşfî, Selîsî, Revânî ve Kara Fazlî gibi isimlerle kurduğu müşâare ilişkileri, onun yalnızca bireysel bir şair değil, aynı zamanda edebî üretimi yönlendiren bir odak noktası olduğunu göstermektedir. Bu ilişkiler sayesinde Zâtî, hem kendi şiirini sınama imkânı bulmuş hem de sonraki kuşak şairlerin poetik yönelimleri üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır.

Bu çalışma, müşâare kavramının yalnızca "nazire yazma" çerçevesinde ele alınmasının yetersiz olduğunu, aksine bu olgunun sosyal, psikolojik ve estetik boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Tezkirelerde dağınık hâlde yer alan müşâare örneklerinin sistematik biçimde ele alınması, klasik Türk edebiyatındaki edebî ilişkiler ağını daha görünür kılmakta ve şiirin üretim sürecine dair yeni okuma imkânları sunmaktadır. Bu yönüyle müşâare, yalnızca geçmişte kalmış bir edebî uygulama değil; klasik şiirin zihniyet dünyasını, rekabet anlayışını ve estetik değerlerini anlamada anahtar bir kavram olarak değerlendirilmelidir. Gelecekte yapılacak çalışmaların, farklı şairler ve dönemler üzerinden müşâare olgusunu karşılaştırmalı biçimde ele alması, klasik Türk edebiyatı araştırmalarına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Namık (2017). *Riyâzî Muhammed Efendi, Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191371/riyazi-riyazus-suaratezkiretus-suara.html>. (Erişim tarihi: 2 Ocak 2026).

Armutlu, Sadık (2014). "Şu'arâ Hocası Mâder-zâd Bir Şâir: Zâtî". *Doğu Araştırmaları Dergisi* (2), 77-136.

- Aydın, Sibel (2021). *Kara Fazlî Dîvânı (inceleme–metin–başlam–dizin ve işlevsel sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Banarlı, Nihad Sâmî (2007). *Edebiyat Sohbetleri*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Burmaoğlu, Hamit Bilen (2023). *Lâmî Çelebi Dîvânı*. Bursa: Yıldırım Belediyesi Kültür Yayınları.
- Canım, Rıdvan (2000). *Latîfi: Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (İnceleme)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 2 Ocak 2026).
- Coşkun Serdaroğlu, Vildan (2013). “Zâtî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (44), 150-151. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gıynaş, Kamil Ali (2017). *Pervâne b. Abdullah, Pervâne Bey Mecmuası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. [https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html_\(Erişim tarihi: 2 Ocak 2026\)](https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html_(Erişim tarihi: 2 Ocak 2026)).
- Gönel, Hüseyin (2014). “Andelîbî, Hafız Andelîbî Efendi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. [https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/andelibi-hafiz-andelibi-efendi_\(Erişim tarihi: 2 Ocak 2026\)](https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/andelibi-hafiz-andelibi-efendi_(Erişim tarihi: 2 Ocak 2026)).
- Gülüm, Emrah (2025). “Eleştiri Oklarının Hedefi Olan Divan Şairi: Hayâlî Bey”. *IV. Ankara İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı*, 393-406.
- İsen, Mustafa (1999). *Latîfi Tezkiresi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, Mustafa (2017). *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 2 Ocak 2026).
- Kalpaklı, Mehmet (2006). “Osmanlı Şiir Akademisi: Nazire”. *Türk Edebiyatı Tarihi*. (Ed. Talât Sait Halman). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, Hasan (2022). “Bir Yarışma Olarak Nazire: 16. Yüzyılda Ödüllü Bir Nazire Müsabakası”. *KÜLTÜR Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (5), 35-60.
- Kılıç, Filiz (2018). *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 2 Ocak 2026).
- Köksal, Fatih (2006). *Sana Benzer Güzel Olmaz: Divan Şiirinde Nazire*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurtoğlu, Orhan (2013). “Zâtî, İvaz”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. [https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zati-ivaz_\(Erişim tarihi: 2 Ocak 2026\)](https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/zati-ivaz_(Erişim tarihi: 2 Ocak 2026)).

- Kurtoğlu, Orhan (2017). *Zâtî Dîvânı (Gazeller Dışındaki Şiirler)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 2 Ocak 2026).
- Küçük, Sabahattin (2011). *Bâkî Dîvânı (Tenkitli Basım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öbek, Ali İhsan (2005). *Klasik Türk Edebiyatında Müşâare (Fâiz-Sâfi)*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Özkat, Mustafa (2005). *Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı: İnceleme-Tenkitli Metin*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Sakarya, Elif (2024). "16. Yüzyıl Tezkirelerinde Nazire ile İlgili Kavramlar ve Nazirecilik Geleneği". *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi* (Ali Emîrî Özel Sayısı), 427-457.
- Sungurhan, Aysun (2017a). *Beyânî Tezkiresi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. [https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78352/eski-turk-edebiyati.html_\(Erişim tarihi: 2 Ocak 2026\)](https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78352/eski-turk-edebiyati.html_(Erişim tarihi: 2 Ocak 2026)).
- Sungurhan, Aysun (2017b). *Kınalızâde Hasan Çelebi: Tezkiretü'ş-şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>. (Erişim tarihi: 2 Ocak 2026).
- Yazar, Sadık (2017). Kara Fazlî'nin Eserlerine Dair Yeni Bilgiler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (18), 525-562.
- Zöhre, Armağan, ve Rabia Yılmaz (2024). "Bir Şair Mektebi Olarak Zâtî". *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* (36), 45-67.